

نرم افزارهای شخصیت محور ویژگی ها و بایسته ها

نشست نقد و بررسی تجمیع و ارائه دیجیتال آثار مفاخر علمی

با رویکرد نرم افزارهای شخصیت محور

کارشناسان: حجت الاسلام والمسلمین: سید مصطفی طباطبایی و محمدرضا رضایی اسفریزی
ناقدان: حجت الاسلام والمسلمین: علی صدراپی خوئی و رضا مختاری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

به کوشش: هیئت تحریریه فصلنامه ره آورد نور

اشاره

در پنجمین روز از هفته پژوهش، ششمین نشست از «سلسله نشست‌های علمی علوم اسلامی و انسانی دیجیتال» با حضور ناقدان و کارشناسان مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی با عنوان «نقد و بررسی تجمیع و ارائه دیجیتال آثار مفاخر علمی با رویکرد نرم‌افزارهای شخصیت‌محور» در سالن اجتماعات مرکز نور برگزار گردید.

در ابتدای جلسه، کارشناسان و ارائه‌دهندگان برنامه، حجت‌الاسلام والمسلمین سید مصطفی طباطبایی و حجت‌الاسلام والمسلمین محمدرضا رضایی اسفیزی، ضمن اشاره به فعالیت‌های صورت‌گرفته جهت معرفی مفاخر اهل‌تسنن در سایر کشورها و مغفول واقع شدن شخصیت‌ها و مفاخر شیعی در این عرصه، و همچنین لزوم پاسخگویی به شبهات مطرح‌شده از جانب برخی مغرضان در خصوص کم‌رنگ جلوه دادن نقش دانشمندان و علمای شیعه در ترویج علم و دین، به ضرورت ارائه مجموعه آثار دیجیتالی مفاخر و اندیشمندان شیعی اشاره کردند و بر اهمیت

تولید نرم‌افزارهای شخصیت‌محور که به ارائه آثار هریک از این بزرگان اختصاص دارد، تأکید ورزیدند.

گفتنی است، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی با حدود ۲۰۰ عنوان نرم‌افزار رومیزی و بیش از ۵۰ عنوان نرم‌افزار نسخه اندروید، گام بلندی در جهت احیای تراث و فرهنگ اسلامی و نیز تراجم و شرح حال بزرگان اسلامی، اعم از شیعی و سنی، برداشته است.

در ادامه این نشست، ناقدان مدعو، حجت‌الاسلام والمسلمین رضا مختاری، پژوهشگر و مدیر مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه، و نیز حجت‌الاسلام والمسلمین علی صدرايي خوئی، مصصح، فهرست‌نگار و کتاب‌شناس برجسته، به بیان دیدگاه کارشناسی خود در این باره پرداختند.

آنچه در این نوشتار از نظر شما خوانندگان گرامی می‌گذرد، سخنان نسبتاً تفصیلی کارشناسان و ناقدان محترم است که هرکدام به نکاتی مفید و کاربردی در موضوع نشست اشاره نمودند.

کارشناس: حجت‌الاسلام طباطبایی (مدیر گروه کتابخانه‌های دیجیتال نور)

ضرورت تولید نرم‌افزارهای شخصیت محور

یکی از اقداماتی که پیش از پرداختن به هر موضوعی انجام می‌شود، آن است که دیگران در این باره چه کرده‌اند؟ در دنیا معمولاً برای شخصیت‌های مهم، نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای که شامل آثار اشخاص مهم و برجسته باشد، تولید می‌شود. اگر یک جست‌وجوی ساده در مورد اشخاصی مانند: ابن تیمیّه، ابن قیم جوزی، یا حتی شخصیت‌ها و علمای معاصر اهل سنت بکنیم، متوجه می‌شویم که حجم فراوانی از برنامه‌های کتابخانه‌ای برای آنها تولید شده است. در مورد شخصیت‌های غربی مانند: هگل، کانت و دیگران نیز همین طور است. نرم‌افزارهای انبوهی در بستر ویندوز، وب و موبایل برای همه اینها دیده می‌شود.

به همین میزان، ما در شیعه نیز همین مسئله را داریم. بالأخره شخصیت‌هایی هستند که در تاریخ شیعه تأثیرگذار بسیاری گذاشته‌اند و در علوم مختلف، صاحب نام و مؤثر بوده‌اند و برخی افراد هستند که تأثیرات بسیار مهم را از خود به جای گذاشته‌اند و حتی مکتبی را پدید آورده‌اند که در خور توجه است.

انکون در یک مجموعه‌ای، به کمک هوش مصنوعی، پروژه بزرگی را شروع کرده‌اند که آثار شیخ مفید و بعضی دیگر از بزرگان شیعه را با شخصیت‌های مثلاً معتزلی مقایسه می‌کنند و بعد گزارش می‌دهند که به‌عنوان نمونه، شیخ مفید فلان حرف‌هایش برای خودش نیست؛ بلکه متأثر از قاضی عبدالجبار بوده و از او گرفته است. آنها تا این حد برای شخصیت‌ها هزینه می‌کنند.

هر کار پژوهشی که در مورد شخصیت‌های برجسته و مهم باید انجام شود، بدون در دست داشتن اطلاعات جامع از آن فرد امکان‌پذیر نیست و یا خیلی سخت انجام می‌شود. هر شخصیتی را بخواهیم بررسی کنیم، معمولاً از جوانب مختلفی می‌توان به او پرداخت؛ چون او در زمینه‌های مختلف علمی اثر و نوشته دارد؛ مثلاً مرحوم خواجه نصیرالدین طوسی، کتاب‌هایی در ریاضیات و نجوم دارد. یا جناب ابوعلی سینا کتاب‌هایی در طب دارد. وقتی شما می‌خواهید شخصیت این افراد را بررسی کنید و بعد آثار آنها را واکاوی نمایید، بدون اینکه تمام جنبه‌های آن فرد را در نظر بگیرید، نمی‌توانید این کار را انجام دهید؛ یعنی نمی‌توان راجع به نظریات فلسفی ابوعلی سینا صحبت کرد؛ اما توجه نداشت که او طبیب هم بوده است؛ زیرا ممکن است نگاه طبی او، در نوشته‌های فلسفی او هم تأثیر گذاشته باشد. ابوعلی سینا در موضوعات مختلفی کتاب

نوشته است. بدون اطلاع از دیدگاه و گرایش‌های او، نمی‌توان به‌خوبی درباره او نظر داد. در خصوص سایر شخصیت‌های دیگر مثل سید مرتضی نیز وضع به همین گونه‌اند.

مرکز نور تا به حال، نرم‌افزارهای مختلفی را تولید کرده است. تعدادی از کتاب‌هایی که در مورد برخی از شخصیت‌ها وجود دارد، تک‌نگاری است که به دلیل محدودیت‌هایی همچون: حجم، هزینه، زمان و ارتباط نمی‌توان همه آنها را در نرم‌افزار جای داد؛ اما وقتی برای سید مرتضی یک نرم‌افزار مستقل تولید شود، همه منابع مرتبط با ایشان در یک نرم‌افزار جای می‌گیرد؛ هم تک‌نگاری‌ها، معرفی‌نامه‌ها و حتی شاگردان ایشان.

کارشناس: حجت‌الاسلام رضایی اسفیزی (مسئول پروژه‌های شخصیت محور)

هدف از تولید برنامه‌های شخصیت محور

وقتی غربی‌ها بخواهند مثلاً درباره ارسطو یک کاری بکنند، می‌آیند مجموع آثار ارسطو را جمع می‌کنند که فرض کنید می‌شود ده جلد؛ ولی بیست جلد دیگر، همراه آن چاپ می‌کنند. بررسی آرای او، شخصیت او، سیر حکمت از زمان ارسطو تا به حال؛ همه را در کنار آن می‌آورند.

ضرورت تولید نرم‌افزارهای شخصیت محور برای عالمان شیعه، دوچندان است. چون ما در معرض اتهام هم هستیم. در قرن گذشته، مثلاً جرجی زیدان آمده گفته است که شیعه، چیزی ندارد؛ حتی قبل از جرجی زیدان، کسی مثل حاجی خلیفه، این گونه سخن نگفته؛ ولی وقتی «کشف الظنون» را تفحص می‌کنی، می‌بینی که از شیعه خیلی کم یاد شده؛ اینها یا به شیعه اشاره نمی‌کند یا ضعیف اشاره می‌کنند. بنابراین، در قرن گذشته، امثال آقا سید حسن صدر، «تأسیس الشیعه لعلوم الاسلام» را نوشت. علامه سید محسن امین، «اعیان الشیعه» را تألیف کرد. شیخ محمد حسین کاشف الغطاء، «المراجعات الریحانیة» و «اصل الشیعه وأصولها» را نوشت و آقا بزرگ تهرانی هم که «الذریعه» را به رشته تحریر در آورد.

در آن زمان، جرجی زیدان و احمد امین مصری پیدا شدند و شیعه را مورد اتهام قرار دادند. به همین جهت، عالمان بزرگوار شیعی احساس تکلیف کردند و با توجه به امکانات محدودی که داشتند، تلاش و جهاد کردند و توانستند جواب امثال جرجی زیدان را بدهند. در این زمان، با توجه به فضای مجازی و این انفجار اطلاعاتی که هست، امثال جرجی زیدان و احمد امین، چند برابر به

هر کار پژوهشی که در مورد شخصیت‌های برجسته و مهم باید انجام شود، بدون در دست داشتن اطلاعات جامع از آن فرد امکان‌پذیر نیست و یا خیلی سخت انجام می‌شود. هر شخصیتی را بخواهیم بررسی کنیم، معمولاً از جوانب مختلفی می‌توان به او پرداخت؛ چون او در زمینه‌های مختلف علمی اثر و نوشته دارد؛ مثلاً مرحوم خواجه نصیرالدین طوسی، کتاب‌هایی در ریاضیات و در نجوم دارد. یا جناب ابوعلی سینا کتاب‌هایی در طب دارد. وقتی شما می‌خواهید شخصیت این افراد را بررسی کنید و بعد آثار آنها را واکاوی نمایید، بدون اینکه تمام جنبه‌های آن فرد را در نظر بگیرید، نمی‌توانید این کار را انجام دهید

میدان آمده‌اند و هر روز علیه شیعه شبهه می‌کنند. گاهی شبهات کلامی مطرح می‌کنند که بیشتر از سوی وهابیت است؛ ولی خیلی‌ها می‌گویند شیعه، اصلاً حرفی برای گفتن ندارد.

در این راستا، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی برای خدمت به علوم اسلامی و معرفی آثار شیعه، علاوه بر نرم‌افزارهای پژوهشی مانند جامع تفاسیر و جامع الأحادیث، خود را موظف دانسته که برای مفاخر شیعه و معرفی آثار آنها و بیان نقش ایشان در تدوین علوم اسلامی، نرم‌افزارهایی را تولید کند که تاکنون نزدیک به ۲۰۰ مورد شده است. البته بیشتر این موارد، به صورت مشارکتی است؛ اما مواردی که خود مرکز از ابتدا تا انتها آن را به عهده داشته، فعلاً ۵۲ مورد است.

هدف این بوده که هم این افراد معرفی شوند، هم آثار آنها معرفی گردد و نیز همان‌گونه که حاج آقای طباطبایی اشاره شد، یک سری کتاب‌هایی داریم که مربوط به برخی از افراد است و در پروژه‌هایی مثل حدیث، نمی‌گنجد؛ مثلاً آثار حدیثی شیخ صدوق در نرم‌افزار جامع الأحادیث آمده و همین‌طور آثار حدیثی شیخ کلینی؛ ولی آثار غیرحدیثی این بزرگواران در این نرم‌افزار نیامده است. الان چون کلینی و کتاب کافی، خیلی در معرض اتهام است، کتاب‌های متعددی در دفاع از شخصیت شیخ کلینی و کتاب کافی نوشته شده است و حتی اخیراً آیت‌الله صافی گلپایگانی کتابی به نام «بین العلمین الشیخ الصدوق والشیخ المفید» نوشته است که در واقع، ترجمه عربی کتاب ایشان (داوری میان شیخ صدوق و شیخ مفید) است. و یا تحقیقاتی که در حوزه کافی‌پژوهی و نسخه‌های خطی کافی صورت گرفته است.

در خصوص شخصیتی مثل شیخ بهایی، باید بگوییم آثار فقهی او در سی‌دی جامع فقه آمده و آثار حدیثی او، در سی‌دی جامع الأحادیث آمده است. شیخ بهایی کتاب دعا هم دارد که در نرم‌افزار دعا مثل نورالجنان می‌گنجد؛ اما بعضی آثار از این بزرگان به جای مانده که در نرم‌افزار خاصی ارائه نشده است؛ اما وقتی برای ایشان یک برنامه اختصاص پیدا کند، همه آثار آن فرد یک جا ارائه می‌شود؛ یعنی هم آثار خودش و کتاب‌هایی که در مورد ایشان نوشته شده یا شرحی که بر آثار، آرا و شخصیت ایشان نگاشته شده و یا نقد و بررسی‌هایی که در باره او و تألیفاتش هست، همگی در یک محصول تجمیع خواهد شد. در این مسیر، احیای تراث عالمان قدیمی شیعه در اولویت قرار دارد.

آمار برنامه‌های شخصیت‌محور

جناب آقای مختاری، یک فهرستی تهیه کرده بودند که شامل صد و چهار نفر از مفاخر شیعه بود. مرکز هم بحمدالله برای بیشتر این بزرگان، مستقلاً نرم‌افزارهای شخصیت‌محور تولید کرده است. البته مثلاً ایشان علامه مجلسی پدر و پسر را دو نفر نوشته‌اند؛ ولی ما به دلیل ضرورت، یک برنامه برای هر دو تولید کرده‌ایم؛ همین‌طور شهیدین. همان‌گونه که عرض شد، خود مرکز نور تاکنون ۵۲ نرم‌افزار شخصیت‌محور را تولید کرده است؛ مانند: شیخ بهایی، شیخ صدوق، شیخ طوسی، خواجه نصیرالدین طوسی، ابوعلی سینا، ابن رشد و فخرالدین رازی. همچنین، ۱۴۰ مورد را با مشارکت دیگران تولید نموده است؛ مثل: آل کاشف الغطاء، وحید بهبهانی و آیت‌الله خوئی. برای سایر نرم‌افزارهای دیگری که ایشان فهرست کرده‌اند و در تولیدات ما وجود ندارد، بنده دو اولویت در نظر گرفته‌ام که عرض خواهیم کرد.

ناقد: حجت‌الاسلام صدرايي خوئی

معرفی عالمان شیعه توسط بزرگان

جرجی زیدان، در «مشاهیر شرق» نوشته است که شیعه، چیزی ندارد. چند نفر در برابر این گونه سخنان، احساس وظیفه کردند که جواب بدهند. استاد رضایی، در این باره صحبت نمودند. آقای سید حسن صدر(ره)، واقعاً از مفاخر شیعه هستند و شیخ آقا بزرگ تهرانی و یکی دیگر هم صدراالاسلام خوئی که در مقدمه کتاب «مرآت الشرق» گفته، من این کتاب را در جواب جرجی زیدان می‌نویسم؛ یعنی در شرح حال مشاهیر شیعه در قرن سیزده و چهارده.

این موضوع را دوستان بنده خدمت استاد گرانقدر حضرت آیت‌الله شبیری زنجانی نشان دادند. ایشان فرموده بود: خیلی عالی است. بنده خودم حضوری هم که خدمت ایشان رسیدم، همین مطلب را تأکید کردند؛ مثلاً در مورد شیخ الشریعه که از مفاخر شیعه است، سی صفحه نوشته است که همه آن، اطلاعات ناب است. این کتاب هم در ردّ جرجی زیدان است و به نظرم از طبقات شیخ آقابزرگ تهرانی کمتر نیست؛ بلکه بیشتر است؛ چون یک طبقات تحقیقاتی است؛ اما ایشان خیلی روشن شرح حال ششصد نفر از شیعه را نگاشته و گفته: شما که می‌گویید شیعه شخصیت ندارد،

فقط ششصد نفر از آنها در گستره کشورهای آسیایی مثل ایران و عراق هستند.

لزوم ترسیم زیرساخت‌ها برای ارائه نسخ خطی

قبل از اینکه به مطلب بعدی اشاره کنم، لازم است یک موردی را تذکر دهم؛ در نرم‌افزاری که این مرکز برای آثار بنده تولید کرده است، دیدم مقدمه برخی کتب اینجانب در برنامه حذف شده و نیامده است؛ درحالی که می‌دانید مقدمه یک کتاب، خیلی مهم است؛ البته در اینجا باید از همه دست‌اندرکاران تولید نرم‌افزار در مرکز نور که بسیار زحمت کشیدند، تشکر کنم؛ چون هرکسی آثار بنده را بخواند و حتی در کلاس‌های درس، نسخه دیجیتالی آثار خویش را معرفی می‌کنم و کارم بسیار راحت شده است.

نکته دیگر اینکه ما در کارهایمان، مشکل ساختاری داریم؛ مثلاً در مورد شیخ مفید، کنگره‌ای برگزار کردند که نرم‌افزار آن هم تولید شده است؛ ولی کتاب «الإرشاد» شیخ مفید تصحیح خوبی ندارد و نکاتی دارد که برخی علما می‌ترسند آن را مطرح کنند؛ چون در آن، اختلاف نظر هست. کتابی که در آن اختلاف نظر هست، باید با تمام نسخه‌های موجود تصحیح بشود. یا مثلاً باید تکلیف «مصباح‌المتجهج» و مختصر آن روشن بشود؛ چون الآن عده‌ای به چند نسخه استناد می‌کنند و هرکدام حرفی می‌زنند و

سخنان دوستان هستم و در هر کدام آن، مطلبی به عنوان تأکید عرض می‌کنم.

اولاً، راجع به کم‌کاری ما باید بگوییم که چند سال پیش، در کتابخانه مسجدالنبی(ص) مدینه کتابی دیدم که فقط شامل فهرست پایان‌نامه‌های مرتبط با ابن‌تیمیه بود و هر کدام را نیز حدوداً سه سطر معرفی کرده بود؛ اما از کتاب‌های شیعه، جز یکی دو کتاب، هیچ کتاب دیگری در کتابخانه‌های مکه یا مدینه نبود؛ هرچند امروزه به برکت دیجیتال و فضای مجازی، دیگر نیازی به کتاب کاغذی و نسخه کاغذی نیست و از رهگذر همین فضا، می‌شود همه جا رسوخ کرد. حدود ده - دوازده سال پیش، همایشی در مراکش در خصوص ابن‌حزم اندلسی برگزار شد. بنده هم با یکی از دو نفر از دوستان که مقاله‌ای را نوشته بودیم، شرکت کردیم. در این همایش، اساتید دانشگاه از کشورهای مثل الجزایر و تونس آمده بودند. در یک جلسه‌ای، برخی از مهمانان الجزایری می‌گفتند: «بعد از پیروزی انقلاب، ارتباط فرهنگی الجزایر و ایران قطع شد و ما در هیچ نمایشگاهی از نمایشگاه‌های کتاب ایران شرکت نکردیم. ایران هم در هیچ نمایشگاهی از نمایشگاه‌های الجزایر شرکت نکرد. ما آثار شیعه را نمی‌شناسیم؛ به جز امالی شریف مرتضی» یا دیوان شریف مرتضی؛ تردید از بنده است که نام کدام یک از این دو کتاب را آورد.

همچنین، چند سال پیش که دفتر تبلیغات در قم کنگره شهیدین را برگزار کرد، یک خانم الجزایری به نام جویده غانم به ایران آمده بود که آقای شیخ جعفر مهاجر، ایشان را به مؤسسه کتاب‌شناسی آورد. این بنده خدا هم می‌گفت: «من از کتاب‌های شیعه، فقط نسخه دیجیتالی اعیان الشیعه را دیده و خوانده‌ام؛ نه نسخه کاغذی

عده دیگر، به چند نسخه دیگر. ما باید این زیرساخت را درست کنیم و از سبک سنتی به ساختار مدرن برسیم. روزی یک نفر آمد به بنده گفت: فلان حدیث چگونه است؟ دیدم، یک کتاب خطی از امالی شیخ صدوق هست که حدیثی را نقل کرده بود؛ مثلاً آنجا آمده بود: «عن حسین بن علی»؛ اما در نسخه دیگر از امالی شیخ صدوق آمده: «من حسین بن علی»؛ یعنی به جای «عن»، «من» هست. گفت: کدام درست است؟ بنده به عنوان یک متخصص تراث، پاسخی نداشتیم؛ چون ممکن هست آن نسخه خطی که آن آقا نقل کرده، درست‌تر از نسخه امالی باشد؛ متأسفانه، امالی هم خوب تصحیح نشده است. بنابراین، نرم‌افزار شیخ صدوق هم نمی‌تواند سؤال این شخص را جواب بدهد.

پیشنهاد بنده این است که مرکز نور باید در مورد آثاری که بسیار پرمخاطب است و مورد توجه محققان است، به نسخ مختلف توجه کند؛ مثلاً در خصوص نهج البلاغه، حداقل باید ده یا بیست مورد نسخه خطی دیجیتالی از نهج البلاغه را که برای قرن پنجم و شش است، ارائه کنید؛ به نحوی که قابل جست‌وجو باشد. محقق می‌خواهد بداند مثلاً در نسخه مرعشیه چه بوده؟ می‌توانیم با امکانات امروزی، مانند به‌کارگیری هوش مصنوعی، عین عبارت همه نسخه‌ها را در اختیار محقق بگذاریم تا نتایج دقیق‌تر و درست‌تری به دست آید.

ناقد: حجت‌الاسلام مختاری

ضرورت تلاش جدی برای معرفی تراث شیعه از توضیحات کارشناسان محترم، بهره بردم. بنده بیشتر مؤید

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی برای خدمت به علوم اسلامی و معرفی آثار شیعه، علاوه بر نرم‌افزارهای پژوهشی مانند جامع تفاسیر و جامع الأحادیث، خود را موظف دانسته که برای مفاخر شیعه و معرفی آثار آنها و بیان نقش ایشان در تدوین علوم اسلامی، نرم‌افزارهایی را تولید کند که تاکنون نزدیک به ۲۰۰ مورد شده است. البته بیشتر این موارد، به صورت مشارکتی است؛ اما مواردی که خود مرکز از ابتدا تا انتها آن را به عهده داشته، فعلاً ۵۲ مورد است

آن را. غیر از این طریق، هیچ ارتباط دیگری با شیعه ندارم.»

غرض اینکه در زمینه معرفی شیعه و تراث شیعه، خیلی باید کار کنیم. مرحوم آقای دکتر عبدالجواد فلاطوری، گزارشی از فعالیت‌های خودش در قبل از انقلاب نوشته است. ایشان که آلمان بود، فعالیت‌های بسیاری داشت. ایشان نوشته‌اند:

اگر تمام کتب و مقالاتی که در بیست و پنج سال اخیر به زبان‌های مختلف غربی درباره اسلام و ممالک اسلامی منتشر شده، از نظر بگذرانیم و شماره کنیم - خودش این کار را از سال ۱۹۴۳ به بعد انجام داده - به سادگی به این نکته برمی‌خوریم که از بین هر صد نوشته‌ای که در باره اسلام دیده می‌شود، فقط دو عدد به غیر اهل سنت و جماعت مربوط است و از این مقدار اندک نیز از بین هر هفت نوشته، یک کتاب یا یک مقاله به شیعه اثناعشری اختصاص یافته است؛ یعنی تقریباً از هر ۳۵۰ کتاب و مقاله، یک عدد به شیعه دوازده امامی ارتباط دارد که بسیار کمتر از نوشته‌هایی است که درباره شیعیان زیدی و اسماعیلی مشاهده می‌شود. علت این امر هر چه باشد، فعلاً مورد بحث نیست. آنچه برای ما مهم است، قضاوت‌هایی هست که در این نوشته‌ها درباره شیعه دیده می‌شود؛ از قبیل اینکه: شیعه، فرقه‌ای سیاسی بیش نیست؛ شیعه، پیرو معتزله است؛ شیعه، فکر توارث سلطنتی قدیم ایران را درباره فرزندان پیامبر اجرا نموده و به جای توارث قدرت سلطنت، به توارث نیروی معنوی امامت قائل گشته است؛ شیعه، معتقد به تحریف قرآن است؛ و امثال اینها.

در هر حال، گزارش مرحوم آقای فلاطوری، نشانه کمبود کار ما در این زمینه است.

مرحوم علامه محمدرضا حکیمی نیز نوشته است: «در ادبیات اروپا بیش از ده‌ها کتاب درباره آثار شکسپیر و بالزاک وجود دارد؛ درباره زندگی خصوصی هریک از کسانی مانند: شکسپیر، گوته و ویکتور هوگو، بیش از هزار کتاب و رساله و مقاله نوشته شده است.» اگر چنین است، کوتاهی ما درباره کتاب‌هایی چون المراجعات و الغدیر و مؤلفان آنها، آشکار است.

تکمله دیگری بر این عرایضم بیان می‌کنم؛ یک موسوعه فقهی در کویت وجود دارد و دیگری، موسوعه فقهی عبدالناصر در مصر است. در موسوعه فقهی کویت، در سرگذشت خلیفه دوم و سوم، پس از تجلیل‌های خیلی زیاد، این تعبیر هست که: «قتله أبو لؤلؤة المجوسی، وهو یصلی الصبح؛ ابو لؤلؤ مجوس، خلیفه دوم را کشت؛ درحالی‌که خلیفه نماز صبح می‌خواند.» و یا راجع به خلیفه سوم می‌گوید: «قتله بعض الخارجین علیه بداره یوم الأضحی، وهو

یقرء القرآن؛ خلیفه سوم را بعضی از خروج‌کنندگان بر او، روز عید قربان در خانه‌اش کشتند؛ درحالی‌که او مشغول قرائت قرآن بود.» در خصوص عثمان هم گفته که در حال قرائت قرآن کشته شد. آن وقت راجع به حضرت امیر مؤمنان، علی(ع) گفته: «فلم یستقم به الأمر، حتی قتل بالكوفة؛» حتی نگفته در مسجد کشته شده؛ چه برسد به اینکه بگوید در مسجد کوفه و در حال نماز کشته شده است!

در چاپ نخست «دائرة المعارف اسلام» (چاپ هلند)، راجع به امام صادق(ع) فقط هیجده سطر گفته‌اند که ترجمه عربی آن، هفت سطر بیشتر نیست. مقاله مربوط به ابوذر غفاری، چهار سطر است و یا اسم شخصیت عظیمی مانند شیخ طوسی، در آن دائرة المعارف نیامده است. در دائرة المعارف فرید وجدی نیز ذیل مدخل «اسلام» یا «ایمان» هیچ چیز نیست؛ ولی درباره بابیه، مقاله‌ای در حدود دوازده صفحه وجود دارد. در مورد سلمان فارسی، فقط این جمله آمده است: «سلمان الفارسی ویسمی سلمان الخیر کان من فضلاء صحابه واصله من إصبهان اول مشاهده وقعة خندق.» مقاله شیعه، شش سطر است؛ ولی قرامطه، بیست و یک صفحه را به خود اختصاص داده است. پس، کارهای انجام‌نشده و بر زمین مانده بسیاری داریم.

لزوم دقت در انتساب برخی آثار به شخصیت‌ها

در خصوص نرم‌افزارهای شخصیت‌محور عرض می‌کنم، همان‌طور که دوستان هم اشاره کردند، علاوه بر آثار خود شخصیت، باید آثار و کتاب‌ها و مقاله‌های مهمی که راجع به آن شخصیت نیز هست، در نرم‌افزارها بیاید. یکی از بزرگان، شرح حال خوبی درباره سید نعمت الله جزائری به نام «تابغه فقه و حدیث» نوشته است؛ این کتاب، ظاهراً در نرم‌افزار مربوط به ایشان نیامده است؛ درحالی‌که شرح‌حال‌های خوب مثل این هم باید در کنار مجموعه آثار نیز گنجانده شود.

نکته دیگر اینکه با توجه به بعضی از تحقیقات، معلوم شده که انتساب بعضی از کتاب‌ها به برخی بزرگان، اشتباه است و این امر، هیچ شک و شبهه‌ای در آن نیست. بنده یکی - دو نمونه را عرض می‌کنم. یک کتاب، حداقل پنج بار - از زمان چاپ سنگی تا به حال - به اسم شهید ثانی چاپ شده است؛ اسم این کتاب، «حقیقة الایمان» یا «حقایق الایمان» است که نسخه‌های خطی متعددی هم دارد. یک مطلبی در این کتاب است که به کار قائلان به نظریه علمای ابرار می‌آید؛ چون بعضی دوست دارند که این کتاب، از شهید ثانی باشد؛ یعنی چنین شخصیتی، در آن زمان این نظریه را داده است؛ اما بعد از تحقیقات، معلوم شد که «حقیقة

بزرگ برای ارائه متن کتاب‌ها در محیط وب است. این وبگاه، به گونه‌ای شده که تقریباً چهل درصد کاربران آن، از کشورهای عرب‌زبان مسلمان هستند؛ کشورهایی مانند: مصر، عربستان، الجزایر، مراکش، لیبی، سوریه و عراق. برای بنده جالب است که بیشترین آمار مراجعه کاربران عرب‌زبان، به دو کشور مصر و عربستان مربوط می‌شوند و کتب شیعه را بررسی می‌کنند.

در نسخه جدید پایگاه، قسمتی را برای عرضه کتابخانه‌های مناسبی اختصاص داده‌ایم. در آینده، قرار است برای هر شخصیت، یک کتابخانه اختصاصی بسازیم و کتاب‌های آن شخصیت، شروح، ترجمه‌ها و کتاب‌های مرتبط با او را در آن قرار دهیم.

در فازهای بعدی، قصد داریم مقالاتی را که در پایگاه نورمگز با آن شخصیت ارتباط دارد، در صفحه همان شخصیت نمایش دهیم تا کاربران در صورت نیاز استفاده نمایند.

ارائه کتاب‌ها به صورت کامل

در مورد بحثی که آقای صدرایی خوئی بیان فرمود، مبنی بر اینکه در نرم‌افزار مربوط به آثار ایشان، مقدمه برخی کتاب‌ها حذف شده بود، باید عرض کنم که روش کار ما، بر این است که هر کتابی را به شکل کامل، از اولین صفحه تا آخرین صفحه ارائه کنیم. اگر چنین اتفاقی هم افتاده، اشتباهی بوده که در خلال کار پیش آمده و برطرف خواهد شد. باید بگوییم که مزیت کار در فضای وب نسبت به ویندوز، این است که این گونه موارد را به راحتی و فوری می‌توان اصلاح کرد و اشتباهات یا نواقص را برطرف نمود.

الایمان» برای یک عالم معاصر شهید ثانی است؛ عالم گمنامی به نام زین‌الدین بن محسن عاملی؛ درحالی‌که نام شهید ثانی، زین‌الدین بن علی عاملی است؛ اما به اشتباه این اثر به شهید ثانی نسبت داده شده است؛ درحالی‌که بعد بررسی نسخ خطی و تحقیقات فراوان، مشخص شد که این کتاب اصلاً هیچ ربطی به شهید ثانی ندارد. این مقاله تحقیقی، حدود هشت سال قبل، در شماره دو کتاب شیعه چاپ شده است؛ تحت عنوان «حقیقة الإیمان شهید ثانی یا ایضاح البیان زین‌الدین بن محسن عاملی» بدیهی است که اگر این مقاله در موسوعه شهید ثانی بیاید، محقق به راحتی حقیقت را می‌فهمد. بنابراین، باید این دست تحقیقات راجع به انتساب آثار به شخصیت‌ها نیز در کنار مجموعه آثار شخصیت‌ها بیاید، تا سبب اشتباه برخی پژوهشگران و حتی بزرگان نشود و دلیل نیابردن فلان کتاب هم در مجموعه آثار، برای کاربران مشخص گردد.

کارشناس: حجت‌الاسلام طباطبایی

آینده برنامه‌های شخصیت‌محور

اول اینکه تا الآن عمده کارهای ما در مرکز نور، تولید کتابخانه برای شخصیت‌ها بوده است؛ اما باید به سوی انجام کارهایی برویم که با استفاده از هوش مصنوعی، به مقایسه آثار بزرگان با شخصیت‌های مهم دیگر بپردازد. ضمن این گونه محصولات، به نوعی جای خالی خیلی از منابع را در پروژه‌ها ما پر کرده است. دوم اینکه مرکز نور پایگاهی به نام نورلایب دارد که یک کتابخانه

نکته دیگر اینکه در کنار نسخه تاییبی کتاب، نسخه اسکن آن هم قرار می‌گیرد و اگر در تایپ به هر دلیلی اشتباهی رخ داده باشد و مثلاً مقدمه‌اش افتاده باشد، حداقل در فایل تصویری آن، متن کامل کتاب وجود دارد.

ارائه همه نسخه‌های کتاب در حد توان

در مورد کتاب «ارشاد» و «مصباح المتهجد» که پیش از این صحبت شد، باید گفت که بنای ما در برنامه مرکز بر این نیست که بگوییم کدام نسخه بهتر است یا کدام نسخه ضعیف‌تر است؛ بلکه غالباً سعی بر این است که تمام نسخه‌ها در اختیار پژوهشگران قرار گیرد و خودشان به قضاوت یا تحلیل بنشینند. به همین جهت، در پایگاه نورلایب ممکن است از بعضی کتاب‌ها، چند نسخه مختلف وجود داشته باشد.

مشکل مالکیت معنوی

یکی از مشکلاتی که در مرکز با آن مواجه هستیم، بحث مالکیت معنوی است. متأسفانه، ما نتوانستیم از خیلی از نویسندگان یا ناشران اجازه استفاده از کتاب‌هایشان را بگیریم. به همین دلیل، مجبور شدیم به نسخه‌های ضعیف‌تر مراجعه کنیم. البته در تلاش هستیم که به مرور زمان، وضعیت این مسئله بهتر بشود و راهکارهایی را بر حل این مشکل تدبیر کنیم.

پایگاه نسخ خطی

جناب حجت‌الاسلام والمسلمین راشدینیا سال‌هاست که در مرکز

نور پیگیر بحث نسخه خطی هستند و اینکه بتوانیم یک سایتی اختصاصی برای این موضوع داشته باشیم که در آنجا، هم نسخ خطی معرفی شود و هم تصویر کامل نسخه بیاید؛ البته یک نسخه آزمایشی از پایگاه نسخ خطی ساخته شده و بخشی از دیتای آن نیز آماده شده است؛ اما متأسفانه به دلیل مسئله بودجه، این پروژه جزء اولویت‌های ما قرار نگرفته است و در حال حاضر، به آرامی پیش می‌رود. امید است که بتوانیم در اولین فرصت، این پروژه را با قوت ادامه بدهیم؛ به‌ویژه اینکه قرار است این نسخ خطی با کتاب‌های وبگاه نورلایب در ارتباط باشد؛ البته باید عرض کنم، در نرم‌افزارهای شخصیت‌محوری که تا به حال تولید شده، تعدادی از نسخه‌های خطی مرتبط را که توانسته‌ایم، قرار داده‌ایم.

در مورد قابلیت جست‌وجو در نسخه‌های خطی، بخش فنی و متن‌کاوی مرکز کارها و تلاش‌های بسیاری کرده‌اند تا حداقل بتوانیم بین کتاب تاییبی و نسخه خطی آن ارتباط برقرار کنیم؛ ولی هنوز این مسئله، به میزان قابل قبول نرسیده است. امیدواریم این قابلیت در نسخه‌های بعدی پایگاه گنجانده شود.

تسهیل کار پژوهشگران

در نرم‌افزارها و محصولات تولیدی نور، موظف به قضاوت یا بیان نظر کارشناسی خود نیستیم؛ بلکه هدف ما، این است که مقدمات لازم و مورد نیاز پژوهشگران را برای امر تحقیق فراهم کنیم. کار قضاوت با آنهاست؛ برای مثال، همین کتابی را که به بیان ناقد

ما در کارهایمان، مشکل ساختاری داریم؛ مثلاً در مورد شیخ مفید، کنگره‌ای برگزار کردند که نرم‌افزار آن هم تولید شده است؛ ولی کتاب «الارشاد» شیخ مفید تصحیح خوبی ندارد و نکاتی دارد که برخی علما می‌توانند آن را مطرح کنند؛ چون در آن، اختلاف نظر هست. کتابی که در آن اختلاف نظر هست، باید با تمام نسخه‌های موجود تصحیح بشود. یا مثلاً باید تکلیف «مصباح المتهجد» و مختصر آن روشن بشود؛ چون الآن عده‌ای به چند نسخه استناد می‌کنند و هر کدام حرفی می‌زنند و عده دیگر، به چند نسخه دیگر. ما باید این زیرساخت را درست کنیم و از سبک سنتی به ساختار مدرن برسیم

محترم، برای شهید ثانی نیست، باید ارائه دهیم و در کنار آن، مقاله‌ای را که انتساب این کتاب را به شهید ثانی نقد و بررسی کرده، قرار می‌دهیم؛ اما تصمیم نهایی با پژوهشگران است که مطلب را ببینند و قضاوت کنند.

ناقد: حجت‌الاسلام صدرایی خوئی

پیشنهاد تأسیس آرشیو ملی منابع

با توضیحات کارشناسی آقایان: مختاری، رضایی و طباطبایی، خیلی از شبهات ما در خصوص این بحث برطرف شد؛ البته هنوز چند شبهه دیگر وجود دارد که مطرح خواهیم کرد و عزیزان کارشناس، توضیحات لازم را بیان می‌کنند.

بنده معتقدم که در تحقیقات کشورمان، یک مشکلات ساختاری داریم. ای کاش، در این جلسات هفته پژوهش، یک بیانیه هم صادر می‌کردیم و درخواست‌های عمده پژوهشی کشور را مطرح می‌نمودیم؛ یعنی درخواست کنیم که یک آرشیو یا گنجینه ملی در کشور وجود داشته باشد که تمام آثار مکتوب کشور در آنجا به صورت مرتب و حساب‌شده نگهداری شود؛ مثلاً هر مقاله‌ای در این کشور نوشته شده، از اول تاکنون، در آنجا حفظ و نگهداری شود. بعد بقیه مراکز، مثل مرکز نور در آنجا عضو شوند و منابع مورد نیاز خویش را از آن اخذ کنند. در واقع، این وظیفه مرکز نور نیست که از مؤلفان درخواست کند که اجازه دهند آثارشان در نرم‌افزار منتشر شود. الآن متأسفانه، آثار شخصی برخی محققان و همین‌طور، یک‌سری از ناشران در حال از بین رفتن است. باید بودجه کلانی برای این کار در نظر گرفته شود تا آن گنجینه ملی بتواند همه منابع تولیدشده در کشور را استقرا کند و با رعایت همه حقوق معنوی و مادی، آن را تهیه کند و در دسترس مراکزی مثل شما قرار دهد.

بالتر از این، نسخه‌های خطی ما هستند. در کشور ایران شاید بیش از یک میلیون نسخه خطی شناسایی شده است. کتابخانه‌های مختلف با شیوه‌ها و با قیمت‌های گوناگون می‌خواهند اینها را در اختیار بگذارند. بدیهی است که محقق نمی‌تواند از این دست آثار بهره ببرد؛ اما این آرشیو یا گنجینه ملی می‌تواند همه اینها را با قراردادهایی که با کتابخانه مجلس یا کتابخانه دانشگاه یا کتابخانه آستان قدس دارد، با حفظ تمام حق و حقوق آن کتابخانه‌ها و مؤلفان و مالکان، گردآوری نماید و آن منابع را جهت دسترسی و استفاده محققان، آزاد بگذارد و در واقع، پژوهشگران و مراکز علمی و مؤسسات پژوهشی مانند مرکز نور، فقط با همین گنجینه

یا آرشیو ملی سر و کار داشته باشند. همین مشکل، باعث شده که در نرم‌افزارهای نور نتوانند همه نسخه‌های یک اثر را ارائه دهند.

ضرورت احیای نسخ خطی

مشکل دیگر اینکه از جهت ساختاری هنوز گنجینه‌های ما شناخته نشده است. شما ببینید مرحوم آخوند خراسانی، یکی از شخصیت‌هایی است که در اصول فقه تأثیرگذار است. بنده کتابخانه مدرسه حجتیه را که فهرست می‌کردم، متوجه شدم مرحوم آیت‌الله حجت، تعمد داشتند که تقریرات نوشته‌شده بر دروس آخوند خراسانی و شیخ انصاری حفظ شود. ایشان همه شاگردانش را ملزم کرده بودند که آثار تقریرشده دروس آخوند محمدکاظم خراسانی و شیخ انصاری را جمع نمایند. پنجاه - شصت مورد نسخه دیدم که همه آنها تقریرات درس‌های شیخ انصاری و آخوند خراسانی است. همه اینها نوشته شده؛ ولی هیچ‌کاری در باره آن نشده است؛ خب، اگر ما بخواهیم اندیشه‌های آخوند و اصول آخوند را بررسی کنیم، آیا بدون اینها می‌توانیم؟

بنده یک نسخه رسائل دیدم که از جلسات درس خود شیخ انصاری بود. در برخی صفحات، بعضی جاها خط کشیده؛ یعنی استاد خودش فرموده که این حذف شود. خب، ما اگر به آن چاپ سنگی استناد کنیم، این درست نیست؛ یعنی به شیخ انصاری، مطلبی نسبت می‌دهیم که خودش از آن عدول کرده است. پس، تا به طور دقیق نسخه‌های خطی را شناسایی نکنیم، نمی‌توانیم به تحلیل درستی دست پیدا نماییم و همواره با مشکلاتی روبه‌رو خواهیم شد.

خارجی‌ها وقتی بخواهند در مورد شخصیت‌های ما مقاله بنویسند، منابع کاملی در اختیار دارند؛ زیرا گاهی در مقالات و در کتاب‌هایشان، به منابعی ارجاع می‌دهند که متأسفانه آن منبع، در اختیار ما نیست و در سی‌دی‌هایی هم در باره آن شخصیت تولید شده، وجود ندارد؛ این خیلی مشکل‌ساز خواهد شد. ضمن اینکه پسندیده نیست که یک شرق‌شناس خارجی، به اثر یک دانشمند شیعه ارجاع دهد و آن اثر، در نرم‌افزاری که به نام این دانشمند تولید کرده‌ایم، موجود نیست.

پیشنهاد بنده این است در نرم‌افزاری که به اسم آن شخصیت تولید می‌شود، در همان ابتدا، اولاً، زندگی‌نامه مفصل او را بازگو کنید و ثانیاً، یک گزارشی در خصوص منابعی که در این محصول هست و منابعی که نیامده، ارائه کنیم تا محقق بداند چه کتبی از این شخصیت، چاپ شده و چه منابعی از او چاپ نشده و یا در برنامه کدام منبع آمده است و چه منبعی نیامده است.

بنده معتقدم که در تحقیقات کشورمان، یک مشکلات ساختاری داریم. ای کاش، در این جلسات هفته پژوهش، یک بیانیه هم صادر می کردیم و درخواست های عمده پژوهشی کشور را مطرح می نمودیم؛ یعنی درخواست کنیم که یک آرشو یا گنجینه ملی در کشور وجود داشته باشد که تمام آثار مکتوب کشور در آنجا به صورت مرتب و حساب شده نگهداری شود؛ مثلاً هر مقاله ای در این کشور نوشته شده، از اول تا کنون، در آنجا حفظ و نگهداری شود. بعد بقیه مراکز، مثل مرکز نور در آنجا عضو شوند و منابع مورد نیاز خویش را از آن اخذ کنند

ضرورت ارائه نسخ خطی

پیشنهاد دیگر بنده، این است که در نرم افزارهای شخصیت محور، نسخه خطی را اضافه کنید؛ تا جایی که می شود، نسخه های خطی اضافه کنید. همین طور که فرمودید، شما خودتان قضاوت نکنید؛ ولی نسخه های مختلف را برای محقق ارائه نمایید؛ مانند نسخ خطی نهج البلاغه و صحیفه سجادیه. مثلاً در مورد کتاب کافی، دیگر نمی توانیم به همین دو تصحیح موجود (تصحیح دارالحدیث و تصحیح آقای غفاری) اکتفا کنیم و یا مثلاً قانون ابن سینا، ترجمه اروپایی هم دارد که باید به برنامه افزوده شود.

ناقد: حجت الاسلام مختاری

دقت در انتخاب منابع

تولید برخی نرم افزارها مثل موسوعه ابن ادریس که در نرم افزار مجموعه آثار آیت الله خراسان آمده، نیاز به اجازه از کسی ندارد و می توانید از همان جا استفاده کنید؛ اما تولید بعضی دیگر، مثل آثار آیت الله حائری شیرازی نیازمند اجازه هایی است. در برخی برنامه ها شما می توانید از نسخه های تصحیح شده استفاده کنید؛ مثلاً نسخه های آثار شریف مرتضی، با زحمت زیاد تصحیح شده است. اینکه بخواهید همچنان چاپ های قبلی را که غلط هایی دارد، ضمیمه برنامه آن کنید یا اینکه بهترین چاپ و تصحیح را بیابید، راجع به این، باید تصمیم گیری شود تا موجب تکثیر اشتباه نشوید؛ زیرا همه مراجعه کنندگان، محقق و کتاب شناس نیستند تا این مسائل را تشخیص بدهند.

در اینجا بنده یک نمونه از تکثیر اشتباه را ذکر می کنم. کتابی سال ها پیش قبل از انقلاب، تحت عنوان «فاطمه اژه» در تهران طی چهل صفحه چاپ شد. راجع به این شخص، در لغت نامه دهخدا آمده است که وی، زنی سخت بی شرم بوده است. این نام، کنایه برای زنانی که حرمت خود و دیگران را نگه نمی دارند. در واقع، «فاطمه اژه» نام یکی از قهرمانان هزارویک شب است. او، زنی معروف و پینه دوز بغدادی است. بعضی از کسانی که کتابنامه برای حضرت صدیقه طاهره (س) نوشته اند و عرب زبان هم بودند، به درستی محتوا را تشخیص ندادند و این کتاب را نیز جزء کتاب های مربوط به حضرت صدیقه (س) نوشته اند!

همچنین، مقاله ای توسط یکی از فضلالی عرب به اسم «معجم ما کتب عن فاطمة الزهراء (س)» در یکی از مجله های معروف عربی قم چاپ شده، در میان کتبی که معرفی شده، نام کتاب «فاطمه اژه» نیز آمده است. بعد از این مقاله، در کتاب «فاطمه

ضرورت حفظ و گردآوری همه آثار عالمان معاصر

مسئله بعدی، این است که در مورد شخصیت های معاصر که آثارشان تنوع پیدا کرده، ما بعداً نیاز به آثار اینها داریم. شخصیتی از دنیا می رود و بخشی از نوشته های او، به صورت کاغذی است و بخشی دیگر، به صورت دیجیتال است؛ سخنرانی های او ضبط شده، درس های او ضبط شده، اسنادی پیش اوست و مکاتباتی هم دارد. بدیهی است که اگر شبکه ای برای حفظ اینها ایجاد نکنیم و در آینده بخواهیم برای اینها نرم افزار تولید نماییم، با مشکلات عدیده ای مواجه خواهیم شد و برخی از آثار را از دست خواهیم داد. پس، باید در مورد شخصیت های معاصر، برنامه داشته باشیم؛ برای مثال، آیت الله حائری شیرازی که از دنیا رفتند، باید دنبال یکایک آثار ایشان بگردیم تا بتوانیم برای پنج سال دیگر، یک نرم افزار بسیار فاخر و ممتاز برای ایشان ارائه کنیم.

با شخصیت را ارائه می‌کنیم و همین طور، مقالاتی را که در نقد و بررسی آثار شخصیت‌هاست نیز در نرم‌افزار می‌آوریم؛ این، تدبیر خوبی است؛ اما گاهی اشخاص به این دست مقالات مراجعه نمی‌کنند و همین امر، سبب مغالطه می‌شود؛ مثلاً مصنفات شیخ مفید که چندین سال پیش به مناسبت هزارمین سال وفات شیخ برگزار شد، در چهارده جلد چاپ شد. در این مصنفات، چند کتاب هم ضمیمه بود؛ اما گاهی اوقات، اشخاص به کتاب‌های ضمیمه نگاه نمی‌کنند؛ برای مثال، کتاب «النکت الإعتقادیة»، به طور قطع برای شیخ مفید نیست؛ ولی چون یک بار به اسم شیخ مفید چاپ شده، اینجا هم آمده است. نمونه دیگر، کتاب «اختصاص» است که برای شیخ مفید نیست؛ ولی چون منسوب به شیخ مفید است، اینجا هم آمده است.

موردی که می‌خواهم بیشتر تأکید کنم، کتاب «عدم سهو النبی» است که اسم درست آن، «جوابُ أهل الحائر» است؛ زیرا کتاب «عدم السهو النبی»، هیچ جا چاپ نشده است و فقط چون شیخ علی عاملی، نوه شهید، احتمال داده که برای شیخ مفید باشد، اینجا به عنوان کتاب شیخ آمده است. همان‌طور که مطلع هستید، آقای سید کمال حیدری کتاب «جوابُ أهل الحائر» را علیه شیخ مفید به کار گرفته است؛ درحالی که قطعاً این اثر، از شیخ مفید نیست.

برای اینکه بفهمیم کتابی از فلان شخصیت هست یا نه، یا باید خودش اول و آخر آن اثر تصریح کرده باشد که این کتاب برای من است و یا در کتاب‌های دیگر، به این منبع ارجاع داده باشد. راه دیگر این است که در اجازات خودش به فلان کتاب تصریح کرده باشد و یا اینکه شاگردانش و یا کسانی مثل نجاشی یا ابن‌شهر آشوب که شرح حال او را نوشته‌اند، بگویند این کتاب،

در آیین کتاب» نیز یاد شده است و همین طور، در کتاب ارزشمند «فاطمة الزهراء بهجة قلب المصطفى» نیز به آن مقاله و طبعاً به آن کتاب (فاطمه آرّه) اشاره شده است. قصه این اشتباه، ای کاش به همین جا ختم می‌شد؛ ولی می‌بینیم در ترجمه کتاب «فاطمة الزهراء بهجة قلب المصطفى»، وقتی به اسم این کتاب رسیدند، مترجم پیش خودش فکر کرده که این عنوان، عربی است؛ یعنی اسم کتاب، «فاطمة آرّه» است و بعد اجتهاد کرده که طبق قواعد عربی باید اسم صحیحش، «فاطمة آراها» باشد؛ یعنی «فاطمه‌ای که می‌بینم». ببینید که یک اشتباه، چگونه تکثیر می‌شود و به چه بسا به اشتباهات دیگر بینجامد؛ البته در کتاب «الذریعة»، نیامده که این کتاب، راجع به حضرت زهراست؛ بلکه فقط گفته: «کتابی فارسی است که در تهران طی چهل صفحه چاپ شده است.» مقصودم این است که تدبیری باید اندیشیده شود که در نرم‌افزار اشتباهاتی از این دست، صورت نگیرد و جلوی تکثیر اشتباه گرفته شود.

همچنین، حدود نودوپنج درصد چاپ‌های نهج البلاغه بر اثر مسامحه بعضی، یک جمله‌ای به خطبه اول اضافه شده است که در هیچ نسخه خطی از نسخ خطی نهج البلاغه یا مصادر نهج البلاغه وجود ندارد؛ آن جمله این است: «ومن جهله فقد أشار إليه.» این عبارت، اصلاً جزء کلام حضرت نیست و در نسخه‌های خطی هم نیامده است، در مصادر نهج البلاغه هم نیست. خلاصه اینکه چکار کنیم که جلوی این گونه اشتباهات گرفته شود، شما بهتر می‌دانید؛ مثل اینکه ارجاع بدهید به یک منبع یا مقاله‌ای که این اشتباه را گوشزد کرده است.

مطلب دیگر اینکه فرمودند هم کتب و مقالات منسوب یا مرتبط

در نرم‌افزارهای شخصیت‌محور، نسخه خطی را اضافه کنید؛ تا جایی که می‌شود، نسخه‌های خطی اضافه کنید. همین‌طور که فرمودید، شما خودتان قضاوت نکنید؛ ولی نسخه‌های مختلف را برای محقق ارائه نمایید؛ مانند نسخ خطی نهج البلاغه و صحیفه سجادیه. مثلاً در مورد کتاب کافی، دیگر نمی‌توانیم به همین دو تصحیح موجود (تصحیح دارالحدیث و تصحیح آقای غفاری) اکتفا کنیم و یا مثلاً قانون ابن‌سینا، ترجمه اروپایی هم دارد که باید به برنامه افزوده شود

برای فلانی است. در خصوص انتساب کتاب «جواب اهل الحائر» به شیخ مفید، هیچ یک از این موارد مصداق ندارد؛ بلکه شواهد درونی هم داریم که برای شیخ مفید نیست.

بنابراین، وقتی شما موسوعه شیخ مفید را به صورت نرم‌افزار تولید می‌کنید، اگر آن مقالات محققانه‌ای که در رد این گونه انتساب‌های نادرست وجود دارد، به برنامه ضمیمه کنید، دیگر باعث اشتباه محققان و یا سوءاستفاده برخی نمی‌شود. توجه به این بحث، خیلی از مشکلات را رفع می‌کند و باعث جلوگیری از برخی توهّمات می‌گردد.

کارشناس: حجت‌الاسلام رضایی اسفریزی

اشاره به وضعیت تولید برخی نرم‌افزارهای شخصیت‌محور

در مورد آثار سید مرتضی، تک‌نگاری‌های سید مرتضی را داشتیم. بعد، موسوعه الشریف المرتضی آمد. آن زمان، نمی‌توانستیم همه آثار را متوقف کنیم؛ فقط کتاب دیوان بود که آن را به شکل تاییی ارائه نکردیم و از طریق کپی از روی کتاب موجود در کتابخانه آستانه مقدسه حضرت معصومه (س)، توانستیم آن را به برنامه اضافه کنیم تا هیچ اثری ناقص نماند.

البته ما بعد از اینکه نرم‌افزار تولید شود، هر زمان که بتوانیم حدود سی درصد از محتوا را به آن اضافه کنیم و اجازه داشته باشیم، نسخه بعدی را تولید می‌نماییم؛ ولی الآن خوف این را داریم که اگر پنج کتاب از این شخصیت به دست ما برسد و بخواهیم نسخه جدید برنامه را تولید کنیم، در این فاصله، ممکن است در مورد ده کتاب موجود در برنامه با مشکل مالکیت معنوی برخورد کنیم و عملاً کتاب‌های نرم‌افزار کمتر شود. بنابراین، ممکن است نتوانیم سراغ آن اثر برویم؛ مثلاً در مورد نرم‌افزار علامه حلی، بنده کتاب‌هایی را دست برخی دوستان دیدم و متوجه شدم در نرم‌افزار علامه حلی وجود ندارد؛ دقت کردم، دیدم اینها بعداً چاپ شده‌اند. به هر حال، این دست آثار نیز باید هماهنگی شود و موافقت انتشار آنها در برنامه اخذ شود و ان شاء الله، در نسخه دوم بیاید. نرم‌افزاری مثل علامه شرف‌الدین، چون موسوعه آن آمد، تا حدی برنامه فعلی جوابگوی کاربران ما هست؛ یعنی عجله‌ای نیست که به‌زودی نسخه دوم آن را تولید کنیم؛ اما خیلی از نرم‌افزارها هستند که یک‌سری نواقصی دارند. اینها را همکاران ما نوشته‌اند تا در صورت فراهم شدن شرایط، یعنی افزایش سی درصدی محتوا و

اخذ اجازه، نسخه جدیدشان را تولید کنیم.

البته دو نرم‌افزار هست که با وجود اینکه به صورت مشارکتی تولید شده‌اند، یعنی صرفاً کار خود مرکز نیست، ولی به دلیل شخصیت فاخری که دارند، ضرورت دارد در صورت امکان، اینها را ارتقا بدهیم. یکی نرم‌افزار محدث قمی و دیگری نرم‌افزار آیت‌الله خوئی است. نرم‌افزار آیت‌الله خوئی، در حال حاضر با شخصیت بزرگ ایشان مطابقت ندارد؛ زیرا شخصیت ایشان، خیلی فراتر هست. یا نرم‌افزار محدث قمی که برای کنگره بزرگداشت شخصیت ایشان تولید شده بود، می‌طلبید که مورد بازنگری قرار گیرد و یک برنامه فاخر و کامل‌تر برای ایشان ارائه نماییم و مثلاً قابلیت صوت مفاتیح را نیز باید به برنامه بیفزاییم. به توفیق الهی، قصد داریم این دو نرم‌افزار را ارتقا دهیم.

نکته آخر اینکه مایل هستیم یک نرم‌افزار برای علامه باقر شریف قرشی تولید کنیم که نیازمند هماهنگی، وساطت و سفارش شما اساتید محترم است تا بتوانیم منابع مربوط به ایشان را دریافت کنیم و یک مجموعه آثار دیجیتالی هم برای ایشان تدارک ببینیم. اصولاً شخصیت ایشان، به‌ویژه خدمتی که به اهل بیت (ع) کرده و موسوعه‌ای چهل جلدی از خود به یادگار گذاشته‌اند، بسیار درخور توجه است. ■